

Gazda Klára

A húsvéti tojás mint szimbolikus tárgy a moldvai katolikusoknál

Bevezetés

A tojás természetes mivoltában is összetett szimbolikájú tárgy. Mivel szabályos, önmagába visszatérő gömbölyded alakjával a teljességet, emberi testrészek – fej, szaporítószervek – kerületeit, hajlatait, illetve a bőr színét idézi, rituális használatával egészséget¹, szépséget², és/vagy termékenységet³ vélnek előidézni vele. Azzal a tulajdonságával, hogy életlenül héja életmagot, csírát zár körül, a kezdés jelképe. Számos népnél világoteremtő mondák kapcsolódnak hozzá. A halott és élő, látható és láthatatlan elhatároltságára emlékeztet, de a világok közti átjárhatóságot is sugallja. Véletlen eltörését baljós előjelként⁴ értelmezik, míg szándékos összetörésével analógiásan termékenységet, születést⁵ serkentenek. Élelmeként és jelképként az összetartozás, a közösségi kohézió megerősí-

¹ E célból tojást ütnek a gyermek első fürösztóvizébe, továbbá analógiás alapon a sárgájával sárgaságot gyógyítanak. MNL. IV. *tojás* címszó (Pócs É.). Hasonló elv alapján alkalmas az egészséget jelző gömbölyűség biztosítására. Ezért a marha lába elé, első kihajtáskor láncot és tojást helyeznek, hogy azt átlépve „Olyan gömbölyű legyen..., mint a tojás”, illetve hogy „ne sántuljon meg.” Körös-Gömör: Nemes 1907: 169–170. Vép, Vas megye: Varga 1920: 100. Másutt a vőlegényes házba érkező újasszony elé, a küszöbre tettek tojást, hogy azt átlépve „mindig olyan gömbölyű, karikós legyen.” Kéthely, Somogy megye: MNA 28. 158.

² „Aki frissen tojt, meleg tojással arcát megsimogatja, s azt mondja: Ilyen ép legyek! Ilyen szép legyek, a betegség nem fog rajta.” Besenyőtelke: Berze-Nagy 1910: 29.

„A kisgyermeknek, ha idegen helyre viszik, tojást adnak először ajándékba, a tojás kerek végével háromszor megkerekítik az arcát s ezt mondják: »olyan kerek, olyan piros, olyan puha legyen a képe, mint ez a tojás.« Aztán kiköttetik és a kikelt csirke árából veszik az első gúnyát.” A matyók ilyenkor ezt mondták: „Ilyen kerek, ilyen ép, ilyen gömbölyű legyék.” Hódmezővásárhely: Kiss 1920: 89.; Herkely 1939: 225. Antal Mária szerint ugyanígy teszek Gyimesben is.

³ „Lakodalomban az új asszonyt a vőlegény házába való bevezetéskor tojásra léptették, vagy tojást gurítottak az üllőhelye alá lakodalmi étkezéskor, hogy a könnyű szülést, termékenységet biztosítsák.” MNL. V. *tojás* címszó (Pócs).

⁴ Úgy hiszik, ha a marha rálép az élébe tett tojásra, szerencsétlenséget hoz a gazdaságra. Farkasfa, Vas megye: Kovács 1939: 229.

⁵ Lásd a 2. sz. jegyzetet.

tője; kezdő alkalmakkor (pl. első kihajtáskor⁶, kisgyermek első látogatásakor⁷, hívogatáskor⁸) állatnak-, embernek-, míg halottra emlékezésor⁹ az elhunytak javát szolgáló áldozati adomány. Ez utóbbi szerepét, mely az életforrás funkcióval is összefügg, középkori keresztény egyházi asszociációk is erősítik: a *Sándor Codex* a tojás fehérjét Krisztus eredendő bűntől mentes lelkéhez, sárgáját pedig Krisztus istenségéhez hasonlítja, akitől minden élet származik.¹⁰

A tojás a keresztény kultúrkörben a sírjából feltámadó Krisztus jelképeként,¹¹ a húsvéti népszokások révén összekapcsolódott Krisztus feltámadásával.¹² Így a húsvéti tojásnál a fent már bemutatott funkciók és jelentések – az alkalom szimbolikája, valamint a díszítőanyagok, -technikák, -minták, továbbá az egyházi benedictio¹³ és használat révén – felfokozódnak. A moldvai csángók húsvéti tojással kapcsolatos hiedelmei és szokásai¹⁴ e népcsoport középkorias, vallásos gondolkodásmódját, értékeit világítják meg. Egyes esetekben az értelmezésükhöz román analógiák visznek közelebb. Ugyanakkor szórványos magyar párhuzamaik egykori általánosabb elterjedtségüket sugallják.

A színezés és szimbolikája

Moldvában a pirostojás a halálából feltámadó Krisztus jelképe:

*Azért festik a tojást, az egy szimbólum, úgy, hogy a csirke kikel a tojásból senki segítségével, úgy Krisztus kikelt a sírból a maga erejéből.*¹⁵

6 Tavasz első kihajtásakor a szarvasmarha egészségéért elébe tett tojást a pásztorgyermek kapja és fogyasztja el. Rábagyarmat, Vas megye: Moór 1933: 59.

7 Lásd a 2. sz. jegyzetet.

8 Ilyenkor a meghívottak tojást ajándékoznak a lakodalmas háznak. Háromszék, saját gyűjtés.

9 Gyimesben azt tartják, kezdetlensége, épsége, természetessége teszi a halott emlékére leginkább alkalmas adománnyá. Saját gyűjtés, 2002.

10 Volf 1874: 216. Lásd még: Dömötör 1964: 98.

11 Szimbólumtár, *tojás* címszó

12 KML, *tojás* címszó.

13 Az ünnepi tojást a 4. századtól részesítették egyházi áldásban, és a 12. századtól kötelező módon rendelték el megszentelését. Szimbólumtár, *tojás* címszó.

14 Egyfelől diákjaimmal, 2002. fehérvasárnapja tájékán megejtett gyűjtéseinkből, másfelől a szakirodalomból származó adatokat hasznosítom: Halász 2002, Halász 2005, Domokos 1974, Demeter 2004, Ciubotaru 2002, Esetenként hivatkozom az egyes szövegek diák gyűjtőire.

15 Klézse: Botezatu Viktória, sz. 1956. A hétgyermekes földműves adatközlő valószínűleg prédikációban hallotta a szimbólum szót. Bartis Klára gyűjtése.

Noha a régi, természetes festőanyagokra: fakérgekre, lágyszárú növényekre és az azok színértékére¹⁶ még emlékeznek, e növények szertartásos kezelésére¹⁷ és szimbolikus értelmezésére¹⁸ nézve nem került adatlunk. A tojásszínek közül a pirosat, mint a magyar nyelvterületen általában, itt is Krisztus vérével hozzák kapcsolatba.

*A pirosat szoktuk... a Jédus vére, abba bujilunk.*¹⁹

*Aszondják, Jézusnak a vére lenne húsvétba, Jézusnak a vére lenne, mikor kifolyt, mikor megölték.*²⁰

*Jézust mikor felfeszítették a keresztre, hogy béütték a szegeket a teneribe s a lábujjánál, hogy folyt a vér, valamelyi... melyik volt a patimba, elvitt egy kosornya tojást, s letette oda, s aztán mikor úgy folyt a vére Jézusnak, s az a vér megveresítette a tojásakat.*²¹

*S letette a kosarat ráfolyt Jézusnak a vére. S pirosak lettek, annak az emlékére festették.*²²

A vér színe szimbolikus megjelenítésének, mint több más, a Megváltó szenvedéseire emlékező nagyhéti tevékenységnek a célja a felidézés általi

16 Zöldesvöröses színárnyalatot hozott a *pădureciu-*, *budurit-* vagyis vadalma-, *setét sárigot* a hagyma-, *setét vereset* a csere-, *tiszta vereset* a szilfa *karéja* (Magyarfalu, Plájás Ildikó gyűjtése), *feketeszeg vereset* a *szűjfű* (*Origanum vulgare*), *sárgát* a *pozsárnyica* (*Hypericum perforatum*), valamint a *retycicka*, azaz a rekettyefűz (Halász 2002: 369). Használták erre még a dió levelét, a hársfa virágát, a *veresgyűrű* som kérgét, az égerfa rügyét. Ciubotaru 2002: 280.

17 A bukovinai románok a festéshez használt vadalmahéjat és a szent Illyés napján szedett *Origanum vulgare* illatosító- és festőfüvet „nap nem sütötte, szél nem fújta, füst nem járta” tiszta szobában őrizték virágvasárnap hajnaláig, amikor egy rituálisan tiszta nő (leány vagy asszony) vadonatúj cseberkében meleg vízben áztatta, kicsavarta, a kérget egy tiszta takaróra helyezte, letérdelve a vízbe paskolt, majd a festőanyagokat visszatette a lébe. Nagypéntek estig naponta háromszor: napfelkelte előtt, délben, és napnyugta előtt megismételte e „varázslatot”. Végül a kicsavart almaférgyet eldobta, a festőlevet egy új cserépedénybe öntve benne a tojásokat megfőzte. Bodnărescu 1920: 6–7.

18 Feltételezhető, hogy az almafa kérge mint festőanyag összefüggésben áll a paradicsomi almafával, és így áttételesen Krisztus vérontása közvetett előidézőjével. A bukovinai románok a legelsőnek festett pirostojást *almácskának* (*merișoare*), a *gyermekmek szerencséjének*, *örömeinek* nevezik. Úgy tartják, a túlvilágon a pirostojás almává válik. Bodnărescu 1920: 10., Niculița-Voronca 1903: 423.

19 Pusztina: Kissné Száraz Katalin sz. 1953. Petri Ildikó gyűjtése.

20 Magyarfalu: Janku Anna. Mivel valamennyi magyarfalusi adat gyűjtője Plájás Ildikó és Farkas Csilla, a nevük kiírása helyett a továbbiakban csak a monogramjukat (P. I., ill. F. Cs.) tüntetem fel.

21 Magyarfalu: Bogdán Klára, sz. 1949. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

22 Klézse: Botezatu Viktória, sz. 1956. Bartis Klára gyűjtése.

megtisztulás, a megemlékezés általi bűnbocsánat elnyerése.²³ A Krisztus lehulló véréből piros tojás megtisztító erejére utal az 1773-as csizéri görög katolikus fatemplom falfestménye (1–2. kép).

*Azért veresítjük a tojást, mert Jézus vére értünk hullott.*²⁴

*Ő immár fel van menve a mennybe, de mi tartsuk a bűnjeinkért, Ézus immár most nem szenved, egyszer szenvedett. De ő mikor lássa, hogy mi úgy sajnáljuk őt, s járunk fetekésen, akkor bocsássa bűneinket.*²⁵

A többi, ritkábban – a sokszínű tojás festések – alkalmazott szín egy pusztinai tojásfestő specialista állítása szerint a természeti környezetre, a megújulásra, termékenységre, az élet feltételére utal:

*S aztán ha akarjuk a zódet, zódet lehet, tudjuk, hogy a naturából fekszik zódbe, akkor azt... még tejük azt. A sárig, azt tudjuk, a gabonamező. S a fetekét, az a mezőnek a földje. Mert a föld az feteke. S az az utolsó, mert abból teremik minden...*²⁶

Magyarfaluban fontosnak tartják, hogy kapja meg a tókaszó a bujilt tojást²⁷, vagyis nagycsütörtöktől a feltámadásig terjedő időszakban fessék, amikor a harangozást zajkeltés helyettesíti.

*Nagycsütörtökön nálunk fognak tókálni, s kezdik meg a chinurile lui Isus. S aztán akkor esténként, csütörtökön estétől tókálnak, pénteken es, szombaton es, aztán szombaton éjjel aztán fognak harangozni, mikor támad fel, de addig csak tókálnak kontínu, nem húzzák a harangokat gyélok.*²⁸

*Jézus halott, meg van kötve. S addig az antigerc uralkodik.*²⁹

*Krisztus szent Mihály arkangyallal be van menve a pokolba, hogy kössék le Lucifert.*³⁰

A festésnek ez az időzítése azt sejteti, hogy a piros tojás összefüggésben áll a gonoszúzással³¹, tehát közvetve a jó győzelmét szolgálja. Az or-

²³ A vér újjáélesztő funkciójú alkalmazása nem bizonyítható, hacsak a festés ideje: amikor Jézus meg van halva nem értelmezhető ekképpen.

²⁴ Csíkfalva: Halász 2002: 369.

²⁵ Magyarfalu: Janku Anna. P.I., ill. F. Cs. gyűjtése.

²⁶ Pusztina: Kissné Száraz Katalin sz. 1953. Petri Ildikó gyűjtése, 2005.

²⁷ Magyarfalu: Budău Katrina sz. 1932. P.I., ill. F. Cs. gyűjtése.

²⁸ Magyarfalu: Budău Katrina sz. 1932. P.I., ill. F. Cs. gyűjtése.

²⁹ Külsőrekecsin: Halász 2005: 403.

³⁰ Magyarfalu: Halász 2005: 403.

³¹ A harangozást helyettesítő tókálás a románoknál a kilenc péntek reggelén ismétlődő, a templomban kilenc égő gyertya mellett tartott *afurizálási*, azaz ördögűzési szertartást előzte meg. Jancsó B. 1900. 67l. Bukovinai román hagyomány sze-

todoxoknál a feltámadási szertartáskor sorra kerülő *tókálás* célja a világok közti határok megnyitásának az előkészítése.³²

Egy Magyarfaluból gyűjtött eredetmonda a megváltás csodáját és lényegét a támadó fegyver → szimbolikus éték metamorfózissal szemlélteti, együttérzést és morális állásfoglalást váltva ki:

Az onnét jön ez a pirostojás, hogy Jézus ment az után, s akkor dobogálni fogták kövekvel, s mikor izé, azok a kövek mind tojássá változtak. S azok a gyerekek mind felszedték, s onnan jó, hogy adunk tojást a kicsikéknek.

- *De mitől lesz piros, miért piros?*
- *A vértől.*
- *A vértől, mikor megdobogálták.*
- *Csepegett a vér belőle.*
- *S a kövek megvörösödtek, s akkor kijöttek tojásnak.*³³

A tojáshímzés szimbolikája

Helyenként, pl. Klézsén vagy Külsőrekecsinben húsvétra csak egyszínű piros tojást festenek, majd a rá következő *mátkázó vasárnapra, mert akkor már Jézusnak a vére ellett, feltámadt*³⁴ iuzzal (méhviasz – 3. kép) megírják, virágozzák,³⁵ (4. kép) és a piros festéket *borscskeserűvel*³⁶,

rint az ördög akkor fog előjönni a világba, amikor már nem festenek tojást, illetve nem kolindálnak. Niculița-Voronca 1903: 422.

³² Feltámadási szertartáskor vagy templomszenteléskor tókálnak, majd a Jézus Krisztust jelképező pap/püspök kereszttel háromszor megkopogtatja a templom ajtaját. Eközben a következő párbeszéd hangzik el közte és a pokol erőit jelképező rangos személy közt:

- *Deschideți, puteri, porțile voastre ca să între Împăratul măririi (slavei).*
 - *Cine este acesta Împăratul măririi?*
 - *Domnul cel tare și puteric, Domnul cel tare în războaie, Domnul puterilor, acesta este Împăratul măririi.*
- (– *Nyissátok ki, erők, a kapuitokat, hogy beléphessen a Nagyság (dicsőség) Császára.*

- *Ki az a Nagyság Császára?*
- *Az erős és hatalmas Úr, a harcokban erős Úr, a hatalmak ura, ez a Nagyság Császára.)*

³³ Magyarfalu: Bogdán Veronika, P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

³⁴ Bosnyák 1980: 122/892.

³⁵ Sem e művelettel, sem annak eszközével (disznósertéből és mogyoróágból készült kandér) kapcsolatos szimbolikus interpretációt nem találtunk.

³⁶ Erjesztett korpa, a leve ételsavanyító.

ecettel, valami *sebesítővel leveszik* (5. kép). Pusztinán nagycsütörtökön és nagyszombaton előbb *megírják*, (nagy-pénteken *vétek* írni), aztán megfestik, így a pirostojásról ledörzsölt viasz fehér nyomot hagy. A hímzés anyagával, a tűznél megmelegített gyertya csonkjával külön eszköz nélkül is³⁷ vastag, rudimentális díszítmény rajzolható a tojásra, pl. fenyőág és cseppek, mint Csíkfalván (7. kép), illetve kereszt, mint az olténiai románoknál.³⁸ Lészpeden kihegyezett pálcikával viszik a tojásra a megolvadt viaszt. Noha nincs közvetlen csángó adatunk rá, feltételezzük, hogy a méhvel³⁹ együtt terméke, a viasz is szent, akárcsak a hunyadi magyaroknál⁴⁰, de legalábbis kiemelt szerepkörű, hisz Moldvában is ebből készült régebben a gyertya, meg a fiatal lányhalott *szüzességkoronája*. Tojásírásakor az *engesztelt* (megolvasztott) viaszba a *kialított szént kovászítanak*, (vegyítnek), avagy *veres bojálát* (anilinfestéket) kevernek (Klészén, Külsőrekecsinben, Lujzikalagorban), majd *kesicével* vagy *penszulacskával* ráviszik a néha eleve fehéren hagyott tojás felületére (6. kép).

A hímek egy része a megváltásra utal. Pl. Pusztinán a *csillagot*, a *fenyőágot* (8. kép), Magyarfaluban a *keresztet* Jézus életével hozzák kapcsolatba. Fenyőágas tojást ad Pusztinán a keresztgyermeké kereszt-szüleinek.⁴¹

*Annak van egy jelentése: a csillag az égen, amelyik volt, a Jédus mikor született, csillag jelent meg. A fenyőágot szokjuk írni, mer' a fenyő télbe-nyárba' ződ, s ő bütatta el a Jédust es, a kínozástól.*⁴²

– *S a kereszt mit jelentett?*

– *Kereszt, hát azt, aki... Jézus fel vót feszítve riá. Abba azt higgyük.*⁴³

Más hímek, kissé zavaros interpretációk szerint, szenvedéseket jeleznek elő. Így pl. a *csigás* motívum kínok, nehézségek előjele:

*Mikor a csigást, a csigát kell tudni, hogy azt sokan szokták nézni, hogy a csiga kínosabb, mint az ember. Az egy jel.*⁴⁴ (8. kép)

³⁷ Lujzikalagor és Csíkfalva: saját gyűjtés és Ciubotaru 2002: 282.

³⁸ Saját gyűjtés. Utóbbi esetben feltételezhető az egész eljárás szertartásos jellege és szimbolikus töltete.

³⁹ „A méh nem megdöglik, hanem meghal, mert csinál mézet, s akkor ő szent.” Frumósza: Halász 2005: 159, Bosnyák 1980: 45/ 371.

⁴⁰ Ott a templomi ostyá sütőjét egyetlen zsiradékfélével, szentnek számító viasszal szabad zsírozni. Oláh Dénes kolozsvári plébános szíves közlését ezúton köszönöm.

⁴¹ Pusztina, Péterke Jáos Istvánné László Anica sz. kb. 1920-ban. Saját gyűjtés.

⁴² Pusztina: Kisé Száraz Katalin, Petri Ildikó gyűjtése.

⁴³ Magyarfalu: Bogdán Veronika, P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

A csigáshoz hasonló, de szögletes kivitelű külsőrekecsini *csobánhorgos* motívumot (9. kép), akárcsak a *veszettutast* (10. kép), Külsőrekecsinben a *lapátossal* társítják. A veszettutas itt háromkarú svasztika, aminek a csügési neve *ördögtérde*, míg ott a *vétett út* meanderszerű labirintusmotívum. ⁴⁵ Az út elvesztése és az ördög közt tehát valamilyen összefüggés van. A vétett utat Hárompatakon⁴⁶ nagypénteken elsőnek kellett megírni, *...nehogy az lemaraggyon [...] Egyrésze azt mondta, hogy annak a jelképe, hogy senki se tudja úgy letölteni az élettyit, hogy ne tévedjen. Annak volt a jele [...] Azt vétek megírni.*⁴⁷

A veszettutas tehát a vétekekkel is összefügg. A lapát viszont földhányó–sírásó eszköz. Így a két motívum keresztény értelmezésben a bűn és következménye, a halál megjelenítője. Gyimesben *kasza* a halál jele és a *Húsvéti emlék* felirat is arra emlékeztet, hogy meg kell halni.⁴⁸ A vétettutas hím más hárompatakiak szerint a Jézus sírjához érkező asszonyok elvétett útjára, tehát a feltámadás tényére (nem ott kell Jézust keresni) utal.⁴⁹ Gorovei állítja, hogy a románoknál a *veszett utas* hím az eltévelyedett, gyertya nélkül, a kereszttség fénye nélkül, avagy más szentségek: gyónás, áldozás nélkül meghalt lelkek túlvilági útjának a szimbóluma. Ezért a feltámadási körmenetkor egyes asszonyok ezzel díszített tojást adtak kisgyermekük vagy érintett halottaik üdvözléséért.⁵⁰ A bukovinai, ulmai románok hiedelmei szerint pedig húsvétkor sírba ásva a hazajáró lélek útját terelték téves irányba vele.⁵¹ Takács György egyszerre gondol a kirekesztett lélek távoltartására és arra is, hogy e tojással a lélek révbeérését szolgálják.⁵² Valószínű, hogy a két elképzelés valóban össze függ. Minden esetre, kacsaringós vagy ömagába visszatérő írá-

44 Pusztina: Kisé Száraz Katalin, Petri Ildikó gyűjtése. Jelen a csángók rendszerint baljós előjelt értenek. Vö. Halász 2005: 60. A zöld levéllel táplálkozó csiga – mint mondják a pusztinaiak – az élet elpusztítója.

45 Csuzi–Takács 2004: 104–105, 92.

46 Kostekek, Gyepece és Magyarcsügés összefoglaló neve. Csuzi–Takács 2004: 7.

47 Csuzi–Takács 2004.

48 Áldomásataka, 2002. Szabó Andrásné, sz. 1940. Saját gyűjtés.

49 Csuzi–Takács 2004: 33–34.

50 Gorovei 2001: 42. E mintával kapcsolatos elemzések: Takács 1998, Csuzi–Takács 2004.

51 A feltámadási szertartás után a pap vezetésével égő gyertya mellett a temetőbe vonultak, és a síroknál imádkoztak az elhunytakért. Majd a sírokra terített abroszra szentelt ételeket helyeztek. Esetenként a sírba ástak egy veszett utas vagy –ösvényes mintájú tojást, hogy a halott lelke ne találja meg a hazafelé vezető utat. Ulma, Suceava megye, Ciubotaru 2002: 276.

52 Csuzi–Takács 2004: 46.

nyultságával ellentétes tartalmú az egyenesen felfelé vezető klézsei *lajtorjás* (13. kép) motívummal. A *récelábas* minta⁵³ (11., 13. kép) kísértetre, lidércre utalhat. Ha a tojás kifehéritése a feltámadás jelképe, akkor a fehér tojás piros vagy kormos hímei talán az abból való részesezés, az üdvözülés akadályait jelenítik meg.

Ugyanakkor némelyik tojáshím, mint a klézseiek által is szívesen írt *búzaféjes* (12. kép) és a *boros hordó* a magyarfalusiak értelmezése szerint a földi jólét biztosítására irányul:

Ha nincsen földi munkád, akkor ... nem iszunk egy pohár bort. ⁵⁴

E néhány példa szerint, a vallásos–mágikus világnézet kifejeződéseként, több tojáshím a megváltásról, vagy a lelkek szenvedéseinek enyhítési kísérleteiről, a jó és nyugodt élet iránti vágyról adhatott hírt.

A szentelt húsvéti tojással végzett szimbolikus cselekvések a családban

A húsvéti tojás feltámadási szimbólumként való használatát a húsvét hajnali egyházi megerősítés, az ételszentelés is legitimizálja:

*Letettük, s kiódtuk, s a pap megáldotta, megszentelte, akkor a papnak vágtunk egy fél kenyeret, fél kozonákot, s odaadtuk azt a két veres tojást.*⁵⁵

Hiszik, hogy a szentelt tojásból áldás fakad. A húsvét hajnalán, családi körben e tojással végzett különféle analógiás cselekedetek révén *jól menen az életbe*⁵⁶, biztosítható a család jelenlevő tagjainak egészsége, jó arcszíne, szerencséje:

... legyünk pirasak, min húsvétba a veres tojás [...] s szép veres legyél a tojástól. [...] Legyen noroc. Szerencse legyen a családon. ⁵⁷

Ehhez aranyvizbe helyezett pirostojásról, *Krisztus véréről*⁵⁸ megmosdódnak⁵⁹ az arcukat a szappanhoz hasonlított tojással megérintik.

⁵³ Nehézség, hogy a lüderc lábnyoma nem réceláb, hanem lüdláb, bár a kettő hasonlít egymásra. Halász 2005: 404. A gyimesi hárompatakiaknál a lüderc egyik lába emberláb, a másik ló-, kutya-, disznó-, tyúk-, lúd- vagy réceláb is lehet. Takács 2004: 526–528.

⁵⁴ Magyarfalu: Bogdán Veronika, P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁵⁵ Pusztina: László Anica, sz. 1922. Ezt a szokást ő és *embere* máig gyakorolja. Kovács Melánia és Nagy Emőke gyűjtése.

⁵⁶ Magyarfalu: Zsarát Péterné Teréz, P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁵⁷ Magyarfalu: Budău Katrina, sz. 1932. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁵⁸ Pusztina: László Istvánné Kicsi Anti Katalin, sz. 1931. Nagy Emőke és Kovács Melánia gyűjtése.

Közben imádkoznak.⁶⁰ Néhol ittak is a mosdóvízből.⁶¹ Már a bármikori, *napjövét előtti kezdetlen vizet* is alkalmasnak tartották gyógyításra, keresztelésre,⁶² még hatékonyabbnak hitték a húsvét napfelkelte előtt, elsőnek mert *aranyvizet*. Ez – a keresztúton kelet felé öntve – áldást hozott a mezőre,⁶³ megóvott a rémképektől, otthon ellocsolva az állatok elevenségét biztosította, a gazdaságot védte a tisztátalanoktól,⁶⁴ a kút köré öntve pedig a tisztítóútzben levő lelkek szenvedését enyhítette.⁶⁵

Végül a tojást közösen elfogyasztották:

*Aztán elvagdastuk darabacskába, hányan vótunk annyiba vagdaltuk el ezt a tojást. Hogy megesszük.... legyünk tesvérek [...] az egészen értekezzünk jól [...] Tata, mama, az egész tesvérek, ennyi. Az életben ahányan vannak, az egészen.*⁶⁶

A testi-lelki egészségért a családi körben végrehajtott húsvéti rituális tisztálkodást tehát a Krisztust jelképező étek közös elfogyasztása követte⁶⁷. Hajnalban a családért, mint közösségért közösen fogyasztottak el egy tojást, déli ebédkor⁶⁸ már mindenki mindenkivel *csekkentve, csokkantva*⁶⁹ *koccantva*,⁷⁰ *koccintva*⁷¹ önmagáért tört fel és fogyasztott el egyet-egyét.⁷²

59 Nemcsak a húsvéti, hanem minden reggeli mosakodás közben elmondanak egy Miatyánkot. *Azt mondták: Krisztus urunk is így mosdott meg. Verestojásnak a leviről.* Pusztina: László Istvánné Kicsi Anti Katalin., sz. 1931. Nagy Emőke gyűjtése.

60 Bijghiren még egy ezüst érmét is tesznek a mosdóvízbe, mely homlokhoz érintve mágikusan gazdagságot eredményez. Ciubotaru 2002: 277. A Szolnok-Doboka megyei Désen is piros tojást, zöld csalánt és ezüst pénzt tettek a húsvéti mosdóvízbe, hogy egész évben pirosak, frissek és szerencsések, gazdagok legyenek. Wlislöckiné Dörfler 1895: 209.

61 Dioszén, Pokolpatak és Trunk: Halász 2002: 379.; Pusztina: Fekete János Ilona sz. 1912. Mihály Krisztina gyűjtése.

62 Halász 2005: 63, 199.

63 Klézse: Bosnyák 1980: 122.

64 Bijghir: Ciubotaru 2002: 277.

65 Klézse: Duma 2005: 4.

66 Magyarfalu: Budau familia. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése. A szentelt tojást közösen fogyasztják el a nagybányai magyar családokban is, azt hívén, hogy ha bármelyikük eltévedne az erdőben, felidézve ezt az eseményt, rátalálna a helyes útra. (Chici Alíz, néprajz szakos egyetemi hallgatótól, 2001, Kolozsvár). Hasonló történik az úton eltévedőkkel is: Wlislöckiné Dörfler 1895: 209.

67 A tojás a 12. században az oltári szentség jelképe, ez szentelése alapja is: Verebélyi 1993: 92.

68 Halász 2002: 382.

69 Pusztina, Lészped: Halász 2002: 382.

70 Jugán, Kickófalva: Halász 2002: 382.

71 Dioszén, Klézse, Szerbek: Halász 2002: 382

Azt mondtuk hamarabb es, mikor az asztalhoz ültünk: „Feltámadt Krisztus”, s a többiek mondták: „Higgyük valóba.” Akkor leültünk az asztalhoz, s ettünk szépen.⁷³

Elajánlják: hála Istennek, hogy megértük. Értjük meg más húsvétot is egészséggel, békével.⁷⁴

A húsvéti tojás tehát az egészség, szerencse és béke mágikus megóvásának az eszköze – homlokon feltörve fejfájás ellen véd⁷⁵ – és a jóslásé is: valakiével összeütéskor eltörve tulajdonosa hamarabb bekövetkező halálára utal.⁷⁶ A szentelt tojáshéj a tyúkoknak is egészséget hoz, ha az ételükbe keverik.⁷⁷

A húsvéti tojás mint áldozati adomány

E Krisztus szenvedését⁷⁸ és feltámadását jelképező étekben benne-rejlő áldás kiterjeszhető mindazokra, akikkel megosztják, akinek adják, tehát az adományozóra és adományozottra, előre és holtra, reális és eszmei címzettre. *Istentől jön, Isten csinál részt mindenkinek⁷⁹*, s a halottakat *Isten mind béprimili.⁸⁰* Ezért némelyek a családi szükséglet kétszerezését szenteltetik, hogy legyen amit *istennébe* (Isten nevében) *adni*. Először is ételszenteléskor a papnak átnyújtanak két tojást, egyesek a perselypénzt is ezzel váltják ki, és ilyenkor gyűjtenek a seminaristáknak is. Az Istennébe adás legtudatosabb indítéka halottaik lelki üdvének a biztosítása. Idős asszonyok a hajnali misén templomban⁸¹ minden ha-

⁷² *Akkor csináltl mámám mindegyiknek, égy-égyet a házba.* Magyarfalu: Zsarát Teréz. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁷³ Hegedűs 1952: 41.

⁷⁴ Pusztina: László Istvánné Kicsi Anti Katalin sz. 1931. Nagy Emőke és Kovács Melánia gyűjtése.

⁷⁵ Lábnyik, Klézse: Halász 2002: 382.

⁷⁶ Szerbek: Halász 2002: 382.

⁷⁷ *Vegyítettük bé kásába, s vízbe s adtuk oda.vigyítettük össze lisztvel s adtuk oda a tyúkoknak. Egészség az állatoknak is..* Magyarfalu: Zsarát Teréz. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁷⁸ *...mikor elharapták a tojáshéjat húsvét napján, azt mondták, Krisztusnak a vércseppjei vótak.* Lészped: Hegedűs 1952: 42.

⁷⁹ Magyarfalu, Budau Katrina, sz. 1932. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁸⁰ Külsőrekecsin: Fejér Márís anyósa, sz. kb. 1925. Saját gyűjtés.

⁸¹ *Fél hatkor, fél hétkor volt egy reggeli mise, húsvét reggelin, mentek az asszonyok, s vittek pászkát, vittek tojást, s néhány tojást akkor inkább adtak istennébe, felít odaadták istennébe. Adtak a templomba, istennébe.* Klézse: Botezatu Viktória, sz. 1956. Bartis Klára gyűjtése.

lottjukért adnak tojást⁸² és esetenként *pászkát*⁸³ is, hasonló korúaknak, a nevüket is *elnumilva* (megnevezve). A *pászka* vagy *kókonya* is rituális étel: töltelékre helyezett *sirített* (sodort) szála a frumószaikat a Jézus elfogásakor használt kötélre⁸⁴, míg tésztakereszt-díszje a pusztinaiakat a Jézusnak a keresztfájára emlékezteti.⁸⁵ Főleg gyermekhalottjaikról emlékeznek meg így.

*Nekem hóttak meg kisebb gyerekeim. S akkor én elvettem a tojásokat, s adtam istennébe, me kinek van halva meg sok, annak kell adni, istennébe, az ilyen tojásokat.*⁸⁶

*Ha volt valakinek vajegy gyermeke meghalva, akkor azért adott a gyermekeknek, ha van nagy, akkor ad a nagyoknak. Moszt is van vajegy öreg, hogy viszen piros tojást a templomba, s akkor ott a mise végén gyermekeknek, még mise közben es mikor ott van mellettük a gyermek, akkor nyújtja oda a tojást s ő mondja magában, hogy kiért essék, kiért legyen.*⁸⁷

Fenti esetekben egyértelmű az adomány halotti áldozat jellege.⁸⁸ Ugyanilyen célú a húsvét reggelén a szegényeknek vitt alamizsna is, aminek néhány faluban a neve is *áldozat*:⁸⁹

Húsvét napján jó regvel visz pománába egy kozonákok egy pászkát, egy néhány veres tojást, egy tángyér ótattat, egy kicsi galuskát, meg mid még van. „Né, elhoztam pománába tátámért, vagy mámámért,

82 ...*mennyi tojást visz, ...annyi hótat elnumil.* Magyarfalu, Zsarát Teréz, P. I., ill. F. Cs. gyűjtése. Magyarfaluban még mennybemenetelkor és pünkösdkor is adnak tojást a halottakért: Bogdán Veronika, P. I és F. Cs. gyűjtése.

83 A középkorban a kókonyát a feltámadt Jézus többszöri megjelenése szimbólumául küldözgették egymásnak. Volf 1874: 217.

84 Halász 2002: 377. A kókonya a középkori *Sándor Codex* szerint a mennyei szentek étele, mivel az összeállításához szükséges sajt és tej Krisztusnak a szentlélek cselekedeteiből égből szerzett testét, a tésztája isteni és emberi természetet egyesítő Fiú személyét, koszorúja az Atyjától kapott dicsőségét és felségét, az Anyjától kapott szegénységét és szenvedését, a zsidóktól kapott töviskoronáját és a mennyországbeliek által felismert igazságosságát jelenti, megsütése pedig az isteni szeretet tüzeit. Vö. Volf 1874: 216–217.

85 Fekete János Ilona, sz. 1912. Mihály Krisztina gyűjtése.

86 Magyarfalu: Bogdán Bernevetta, 39 éves. 2002. július, Farkas Csilla gyűjtése.

87 Klézse: Botezatu Viktória, sz. 1956., Bartis Klára gyűjtése.

88 Vö. MNL. V. tojás címszó (Pócs 1982: 305).

89 Kelgyesten, Halasfalván, Bijghiren, Kacsikán a román gyűjtő a mindig fehér kendőre tett ételadomány megnevezéseként a *jertfe* 'áldozatok' kifejezést jegyezte fel. Ciubotaru 2002: 276. A Suceava megyei Kacsika lengyel-német lakosságú bányatelep, katolikus búcsújáráhely.

apámért, anyámért, melyikhez gondolod” Oda adad azt a kocsonyát, pászkát s ami van még. A köszöni: „Isten fizesse.”⁹⁰

Magyarfaluban pománába, Istennébe adásként⁹¹ értelmezik a kolindáló gyermekek megjutalmazását is,⁹² melynek égi fizetsége, az elhangzó mágikus jókívánságok értelmében, az adományozó gazdaságára száll. Ki-ki tehetsége szerint ötven–száz tojást is fest, perecről, kalácsról, vagy újabban kekszről, cukorkáról is gondoskodik, hogy jusson a *kicsikéknek*. Egy-egy házhoz több csapatban ötven 10–12 éves gyermek is eljön húsvét kora reggelén, a nagymiséig, hogy a feltámadás örömhírét meghozza, és a háziakat és házukat Isten oltalmába ajánlja (*Istennek hagyjuk kenteket, Szálljon Isten házára*), az adományt *Isten fizessével* köszönje, *s hogy ne vesszenek el, a tyúkoknak is szerencséjére kívánja*⁹³. Az adomány tehát az kedvezményezettek megemlékezése révén az adományozó javát is szolgálja. A jókívánságok teljesülésének reményét az áldozati adományok mellett a szent alkalom, a megfogalmazók gyermeki ártatlansága, rituális tisztasága nyújtják.⁹⁴ A fentiek szerint Mauss szlávokra vonatkoztatott értelmezése, miszerint a koljadáló gyermekek az istenek és halottak képviselői, itt is érvényesek tűnik. A perec halottkultuszban játszott szerepe is arra utal, hogy a kolindálás nemcsak az élők, hanem a halottak javát is szolgálja.

A klézseiek ilyen alkalommal használt, spirális alakban megfaragott *írtbotjának*⁹⁵, valamint a pirostojásnak a világ rendjét fenntartó szerepéről nem került közvetlen adatunk.⁹⁶

⁹⁰ Magyarfalu: Zsarát Teréz, P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁹¹ E szókapcsolat a közbeszédben elsősorban 'halotti áldozatot', másodsorban 'nem közvetlenül haszonelvű cselekvést' jelent.

⁹² Magyarfalu: Budäu Katrina, sz. 1932., P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁹³ Magyarfalu: Bogdán Klára, sz. 1949., P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

⁹⁴ A perec is rituális sütemény: a román néphit szerint Krisztus teste, a csángók-nál a halott kezébe adott útravaló. Ezt a túlvilági útján haladva megeszi. Nem szabad befogni, hogy egyenes legyen a lélek útja. A perecre ujjal benyomott gödörből angyalok isznak. Halász 2005. Pokolpatok, Bosnyák 1980: 222. 60.

⁹⁵ *Ez fűzfából készül: szépen megnyúznak egy fát, egy pántlikát úgy belőle lenyúznak, s aztán marad úgy zöld, s aztán elhúzzák az újjikval pirosítottával.* Klézse: Botezatu Viktória, sz. 1956.

⁹⁶ Hasonlót a Gorj megyei románoknál jegyezték fel: ezek hiedelme szerint a föld oszlopait tartó ördögök állandóan azzal fenyegetőznek, hogy elrágva az oszlopokat, leontják a világot. Szűz Mária azonban összegyűjti a kolindáló botokat, és megmutatja nekik. Amíg az ördögök nézik a botokat, Szűzanya visszaállítja az oszlopokat. Ugyanígy csapja be őket piros tojással is. Pamfile 1997: 393–394.

Húsvét vasárnap a *keresztelő, bérmáló, illetve eskítő keresztanyák* keresztgyermekének húsvéti tojást, pénzt ajándékoznak. (15–16. kép) E szokás hiedelemháttere nem tudatos, mindenesetre, az örömszerző keresztszülő reméli, hogy halála után is megemlékezik róla keresztgyermekére⁹⁷. Az ünnep során az egymást látogató rokonok, szomszédok is kölcsönösen pászkát, tojást hoznak egymásnak⁹⁸, ezzel megerősítve kapcsolatukat. Tehát az ünnep az együvértartozás érzését erősíti és szentesíti.

A húsvéti tojás mint testvérfogadási csereajándék

Rituálisan tiszta⁹⁹, azonos nemű, 10–12 év körüli, nem, vagy csak távolabbról rokon gyermekek a húsvéti tojásban rejlő áldást kölcsönösen kamatoztathatják egymás, és ezáltal önmaguk javára¹⁰⁰, ha rituális körülmények közt tojást, s egyben *mátkát, vésárt, vérjét, avagy keresztet váltanak*. Ezzel egész életükre egymás *mátkáivá*, (vésárjáivá, vérjeivé, keresztjeivé), haláluk után egymás *testvéreivé* válnak.¹⁰¹ Idős asszonyok 3–10 mátkájukról emlékeznek meg. A vésár unokanővért, a vérje unokafivért jelent, de így nevezik egymást a szerelmes fiatalok is, ami e kapcsolattípusban résztvevők elvárt szeretetszintjére utal. A *keresztké* a komák gyermekei. A mátkaság különösen értékes szövetség, mert kizárólag baráti alapon, vérségileg idegenek közt köttetik.

*Ezt két jó barát csinálta meg, amelyik erőst jól élt... s valami különösebbet akartak.*¹⁰²

*Mátkát válts idegenekkel. ...A mátká a legnagyobb szeretőség. A másvilágon is meg vagy tetsződve. Mátká az, hogy tetszik.*¹⁰³

A rítusra néhol, pl. Lészpeden, Szabófalván, a húsvét utáni hét bármelyik napján,¹⁰⁴ Klézseben, Külsőrekecsinben, *mátkáló vasárnapon*, a

⁹⁷ Demeter 2004: 235.

⁹⁸ Középkori egyházi elképzelések szerint a húsvéti rituális ételek küldözgetésével a feltámadt Krisztus többszöri megjelenését idézik fel. Volf 1874: 216–217. Ha hasonlót nem is mondanak a csángók, minden esetre, a köszönésükkel és a tojás feltörésekor elhangzott szavaikkal valóban a feltámadás örömhírét viszik meg szeretteiknek.

⁹⁹ A szüzesség tényét hangsúlyozzák a Zala megyei mátkáló szövegek: a mátkátalat *szúz küldte szűznek*. Miszla: MNA 61a. 152. Barabás Jenő gyűjtése.

¹⁰⁰ Zala megyében a mátkáló szöveg szerint a komatálat azért küldik, hogy a koma *váltsa el magának*. Kutas: MNA 29. 152. Knézy Judit gyűjtése.

¹⁰¹ Életre-halálra szól a dunántúli komázás is: *Ha élünk, ha halunk, mégis komák maradunk*. Dióskál, Zala m: Lévainé 1963. 241.

¹⁰² Magyarfalu: Bogdán Klára sz. 1949. P. I., ill. F. Cs. gyűjtése.

¹⁰³ Klézse: Bezsán Erzsi, Bartis Klára és Sikó Edit gyűjtése.

délelőtti szentmise után, úton, szabadban került sor.¹⁰⁵ A húsvéti szent időszak üzenete a feltámadás reménye, és az, hogy ezt az ember ésszel kevésbé, hittel¹⁰⁶ és jelképek használatával inkább képes átélni. Az archaikusabb rítusú ortodox egyház, arra emlékezve, hogy Jézus is jelképes ételeket fogyasztott el tanítványaival, hogy eloszlassa hitelenségüket, húsvét után egy héttel a temetőben italt és kalácsot szentel, amit a halottak lelkéért elosztanak.¹⁰⁷

Mátkáláskor a csángók jelképes körülmények közt tojást cserélnek egymásért, egymás javára. Idős asszonyok emlékeznek rá, hogy jobbkezübe fogva *esszetették a tojásokat, sirintették egymásnak, és húzták el, esszekondorították*, majd harmadszorra el is cserélték.¹⁰⁸ Kisujjukat összekapcsolták, vagy a kezüket a felkért keresztanya¹⁰⁹ fogta össze¹¹⁰. Magyarfaluban *húzták egyik a másikat*.¹¹¹ Eközben háromszor hangzott el a megkötött kapcsolat szorosságára és időbeni kiteljesedésére utaló szöveg:

*Ezen a világon legyünk (legyetek) mátkák (vérjék, vésárok, kereszt-kék, virisórák), a másik világon testvérek (húgosok).*¹¹²

*Ezend a világon vagyunk mátkászak, mászvilágra hugosszak.*¹¹³

*Mátka mától holnapig, Én es mátká, te es mátká, Meddig élünk, örökké mátkák vagyunk.*¹¹⁴

¹⁰⁴ Ciubotaru 2002: 288.

¹⁰⁵ Az Esztergom megyei Muzslán 1846-ban a plébánia piacán került sor a lányok tojás-cseréjére, ami legalábbis egyházi beleegyezésről tanúskodik.

¹⁰⁶ Gyűjtésünk napján a külsőrekecsini pap hitetlen Tamás példázata kapcsán annak tévelygéséről és a hit jelentőségéről prédikált.

¹⁰⁷ Vö. Béres 1973: 353.

¹⁰⁸ A múlt idejű elbeszélésmód nem jelenti azt, hogy ma ne mátkálnának. Mégis, a szokás visszaszorulóban van.

¹⁰⁹ Lészpeden ennek módja: a táncban meghúzta a kendőjét, mondva: *Jöjjön, legyen keresztanyám*. Kallós 1961-es gyűjtése Jánó Anna, 35 évestől. MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Archívum, Szokások, Mátkálás.

¹¹⁰ A Baranya megyei Sósvertikén szintén egymás kezét megfogva és emelgetve mondták el a mátkafogadási szöveget. Sósvertike, Baranya m: MNA. 48b. 152.

¹¹¹ Egyebet: peracet vagy más süteményt is *váltogathattak*, pl. Klézsén, sőt inget, zsebkendőt, törülközőt, fésűt, cipőt is. Vizantea, Kalagor, Jugán, Szabófalva: Ciubotaru 2002: 289, Halász 2002: 385. A Somogy megyei Gamán a mátkatálalat saját szövésű kendőbe kötötték.

¹¹² Magyarfalva: Bogdán Bernadetta, Lészped, Lábnik – Egyházközség: Domokos 1974: 385., Hegedűs 1952: 42.

¹¹³ Klézse: Duma Andrásné Istok Ibolya, sz. 1959. Bajkó Árpád gyűjtése.

¹¹⁴ Klézse, Duma Andrásné Istok Ibolya, sz. 1959.

*Vére, vére, hóttig vére, hóttunk után testvér.*¹¹⁵

Lészpeden bal kezében égő gyertyát tartó, felkért keresztanya mondta elő a szöveget, fogta össze, majd, jobb keze élével alulról *vágta el* a kezet, szentesítve, megerősítve e köteléket, és szerencsét kívánva¹¹⁶:

*Az Isten adjon szerencsét, szerencsés órába legyen.*¹¹⁷

A szerencsekívánás a mátkázódók életésélyeire vonatkozott,¹¹⁸ a fogalom szövege pedig két fiatal közt a barátságtól rokonsáig, keresztkomasáig terjedő változatos evilági kapcsolódást, majd a lehető legszorosabb vallási alapú, *örökké tartó, örökvilági* testvéri köteléket ígért:

*...szentkeresztben meghalt Jézus, s osztá...Szentkereszt által tesvérek az egész.*¹¹⁹

Kiemelendő e túlvilági kötelék tisztító jellege:

*...leges-leghamarabb, amikor a túlvilágra érsz, akkor leghamarább a mátkáddal jössz össze. S akkor váltottunk mátkákat sokat, hogy gyűljünk össze az örökvilágon sokan. Örökké az öregek, hogy az örökvilágon mind összegyűlnek egyherré, s azoknak amikor mondják hogy mátká egymásnak, az Isten minden bűnüket elbocsássa.*¹²⁰

A tojások *összecsokkantasával* és az eltörő tojás közös elfogyasztásával¹²¹ elővetítették egyikük korábbi halálát, és a hátramaradó a mátká tevékeny felelősségét az elhunyt lelkiüdvéért. A mátká ma is családtagként áll elhunyt mátkája koporsója mellett, temetéskor viszi a keresztjét, és elviseli *istennében kapott* ruháit, amikbe a hiedelem szerint a halott a túlvilágon öltözik. Az élőt a halott földi javainak öröklése és használata (is) kötelezi, hogy a rászoruló mátká lelkiüdvéért, megváltásáért imádkozzék.

Egy év múlva többfelé is *megújították a mátkát.*¹²² Szabófalván, megismételve, de egyszerűen kiegészítve a tojáscsere¹²³, a lányok

¹¹⁵ Hegedűs 1952: 42. A sósvertikei mátkálási szöveg lényege ugyanez: *Mátka, mátká, mátkázzunk, Esztendőre dudázzunk, Ha éjjünk, ha hajjunk, Mindég mátkák maradjunk.* MNA. Kérdőfüzet, 48b. 152. Andrásfalvy Bertalan gyűjtése.

¹¹⁶ Lészped, hasonlóképp történt ez Sósvertikén is. MNA. 48b. 152.

¹¹⁷ Hegedűs 1952: 42.

¹¹⁸ A dunántúli hasonló komázás szövegei is a következő évi találkozásra utalnak: *Esztendőre kapáljunk* (Dióskál, Zala megye, Lévainé 1963) *Esztendőre dudázzunk.* Sósvertike, Baranya m. MNA. 48b. 152. Andrásfalvy Bertalan gyűjtése.

¹¹⁹ Botezatu Viktória sz. 1956. Bartis Klára gyűjtése.

¹²⁰ Klézse: Bezsán Erzs. Bartis Klára gyűjtése.

¹²¹ Pl. Magyarfaluban, Pusztinán.

¹²² Bogdánfalva: Faragó 1956.

mátkásan kikkirigiltek,¹²⁴ egymást szimbolikusan figyelmeztetve talán életesélyeik egyenlőtlenségére, talán esetleges megtántorodásukra, talán a remélt feltámadásukra.

A szokás tartozéka volt a rituális együttevés is: a feltört tojást közösen fogyasztották el,¹²⁵ és valószínűleg ez volt a rendeltetése a mátkáló vasárnapra készített tudatállapot módosító kendermagos mátkamálénak is.¹²⁶

Az épen maradt tojást gazdája hazavitte és megőrizte, majd tulajdonosa, esztendő múlva, az állapotából várható jövőjére: szerencséjére, jólétére jósolt.¹²⁷

A mátkálás nagykorúsítási, beavatási szertartásnak számított, mely megváltoztatta egymáshoz való viszonyulásukat: ekkortól kezdve a leánykák, legénykék nem *tegették* (tegezték), hanem *kendezték* egymást, *kendeződtek*. Egymást többé nem hívták a nevükön, hanem mátkának, keresztnek, keresztkének, vésárnak, vérjének stb. Egész életükön át segítette egymást.

A mátkálási tojáscsere (17–18. kép) lényege tehát az életre-halálra szóló, kölcsönös segítségnyújtásra épülő, mély vallási háttérű szövetség kötése. Keresztény jelképként van jelen a rítusban a megtisztulásra, feltámadásra utaló kifehéřített tojás, melyet a nyomatékosság kedvéért háromszor cserélnek el és vesznek vissza, jelképes szerepű személy: a lélek megtisztulásáért fáradozó keresztanya általi jelképes megerősítéssel, jelképes tárgy (életre utaló égő gyertya) jelenlétében, jelképes hangok (a

¹²³ A két alkalom során kiegyenlítve, egyik lány kettő, illetve négy, a másik négy, illetve két tojást adott a társának. Ciubotaru 2002: 290.

¹²⁴ Domokos 1974: 384.

¹²⁵ Gajcsána (tulajdonképpen az ortodox községhez tartozó Magyarfalu): Hegedűs 1952: 260.

¹²⁶ Ennek csak a neve és emléke maradt fent. A kendermagot tejben főzve, pirított hagymával és máléval *práznnyik házaknál*, halotti megemlékezéseken is fogyasztották. A böjtös, pénteki kendermagos *zsufa* (levesféle) „nemcsak a gyomornak használ, hanem az agyvelőnek is... egy elméjében megfordult ifjat a lengyel király doctora evvel gyógyított vala meg”. Radvánszkyt idézi Halász 2002: 322.

¹²⁷ *Mátkázóit eltesszük, megtakarissuk, s esztendőre ha üres, akkor arra jel, hogy szegénység, szegény vagy, s ha teli, s nincsen elszáradva, akkor szerencsés vagy. Vagyonság. S volt egy öregasszony, berengyesti, hogy volt egy fia s egy leánya, s eltett két tojást, egyik az egyiké, s a másik a másiké. S esztendőre megtörték. Fiúé el vót száradva, nagyon szegény, semmi szerencséje nem vót, legalább még a gyermekeivel se feleségével, elválnak. Lányának tiszta teli vót, nagy gazdagságba, nagy életbe, jól értekedzik az urával, gyermekei min jól vannak, de úgy vót az Istentől nekik. Megcserkálta az asszony. Üres volt a fiúé s az szegény.* Külsőre-kecsin: Herzsánné Duma Máris, sz. 1956. Saját gyűjtés.

feltámadásra utaló kikkirigilés) kibocsájtásával. A barátsági szerződést kézfogas és annak szertartásos elvágása szemlélteti, háromszor megismételt fogadalom, szerencsekívánás, együttevés erősíti meg. A rítus része a sorstudakolás. Az állapotváltozást a viselkedés és megszólításmód, sőt a státusz megváltozása tükrözi: mátkák később nem lehetnek egymás gyermekeinek a keresztszülei, talán azért, hogy a rituális kapcsolatok köre ezzel is bővüljön.

A szokás szókinccse a szoros együvértartozást (a mátká, vér, testvér, húgos), a kölcsönösséget, egymásért való cselekvési hajlandóságot fejezi ki.

Személyfüggő, hogy konkrét esetekben a mátkálás rítusokban tükröződő intenzitás milyen mértékben valósul meg. Van, aki így vélekedik:

*A nem szentség. Ez csak egy szokás. Nem ullyan, mint a szentség, hogy kelljen vegye vaj valami. Ha tartsa, tartsa, ha nem, nem.*¹²⁸

Összegzés

A húsvéti festett és írott tojás tehát Moldvában szimbolikus jelentéseket magába sűrítő rítustárgy, mely vallásos életvitelre, jóban-rosszban való Krisztuskövetésre szólítja fel használóit. Egyszerre ösztönzi önmegváltásra és egymás megváltására az embereket, szolgálja a földi értéket, amilyen a jólét, munka, egészség és összetartás, szeretet, és tartja ébren a halál gondolatát, segít hinni az egyenkénti és közös üdvözülésben, feltámadásban, az örökéletben. Hirdeti, hogy a legnagyobb érték a szeretet, az egymásért való munkálkodás. E népcsoport mély vallásosságáról tanúskodik.

¹²⁸ Külsőrekecsin, Fejér Máris anyósa.

Irodalom

- BÉRES András
1973 Halottak húsvétja. *Ethnographia* LXXXIV. (3) 352–357.
- BERZE NAGY János
1910 Babonák, babonás alakok Besenyőtelkén. *Ethnographia* XXI. (1) 24–30.
- BODNĂRESCU, Leonida
1920 „*Câte-va datini de Paști la Români*” Tipografia Societății de Editură Națională „Luceafărul”, Chișinău
- BOSNYÁK Sándor (gyűjtötte, szerkesztette és a jegyzeteket írta)
1980 A moldvai magyarok hitvilága. *Folklór archívum* 12. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest
- CIUBOTARU, Ion H.
2002 *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*. II. Editua Presa Bună, Iași, 273–304.
- CSUZI Enikő – TAKÁCS György
2004 „*Ejsze tojást festetek?*” *Adalékok a hárompataki csángók hagyományos tojásírásához*. Képiró, Tahi
- DEMETER Éva
2004 A húsvéti tojás: adomány és ajándéktárgy. In: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Krizsa Könyvek, 23.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 228–251.
- DOMOKOS Pál Péter
1974 Dies concussionis ovarum. *Ethnographia* LXXXV. (3) 384–389.
- DÖMÖTÖR Tekla
1964 *Naptári ünnepek–népi színjártás*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- DUMA Dániel
2005 A húsvéti ünnepkörhöz tartozó szokások a moldvai magyaroknál. *Moldvai magyarság*.
Elérhetőség: <http://erdely.com/moldvaimagyarsag.php#11>.
- FARAGÓ József
1956 *Mátkázó vasárnap*. Faragó József kéziratos gyűjtése a Román Akadémia Kolozsvári Folklór Archívumában. Lsz. 0582.
- GAZDA Klára
2006 *Díszítőművészet és (népi) világnézet*. Kézirat
- GOROVEI, Artur
2001 *Ouale de paști*. Studiu de folclor. Editura Paidea.

GYÖRGYI Erzsébet

1974 A tojáshímzés díszítménykincse. Díszítményrendszerezési és értelmezési kísérlet. *Néprajzi Értesítő* LVI. 5–84.

HEGEDŰS Lajos (hanglemezeire gyűjtötte, átírta és közzéteszi)

1952 *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepeseiktől.* Közoktatási Kiadóvállalat, Budapest

HERKELY Károly

1939 A gyermeknevelés szokásai a matyóknál. *Ethnographia* XLIX. 223–225.

JANCSÓ Benedek

1900 Az újabb román ethnographiai mozgalmak hazánkban. *Ethnographia* XI. 63–71.

KÁLDY József

1908 Bakonyi babonák és szólásmódok. *Ethnographia* XIX. 284–290.

KML

lásd SEIBERT Jutta

KISS Lajos

1919 A születéssel, keresztelessel és felneveléssel járó szokások s babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről. *Ethnographia* XXX. 84–91.

KOVÁCS Elemér

1939 Tejgazdálkodással kapcsolatos babonák Farkasfán. *Ethnographia* 49. 229–230.

LÉVAINÉ GÁBOR Judit

1963 Komatál. A barátságkötés és ennek változatai az énekes népszokások között. *Ethnographia* LXXIV. (2) 230–260.

MNA

É. n. Magyar *Néprajzi Atlasz* füzetei. MTA. Néprajzi Kutatóintézete. Adattár, Kézírttár.

MNL

1979, 1981, 1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. II. IV. V. kötet. Főszerkesztő:

Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest

MATTHIÁS MÁTRAINÉ VARGA R.

1908 Szarvasvidéki babonák. *Ethnographia* XIX. 159–165.

MOÓR Elemér

1933 Az állattartással kapcsolatos szokások, hiedelmek és babonák Rábagyarmaton. *Ethnographia* XLIV. 57–64.

NEMES Elek

1907 Pásztor-babonák. Körös-Gömör. *Ethnographia* XVIII. 169–170.

- NICULIȚĂ-VORONCA, Elena
1998 *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*. Editura Polirom, Iași,
PÁL József – ÚJVÁRI Edit (szerk.)
1997 *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*. Balassi Kiadó, Budapest
PAMFILE, Tudor
1997 *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Ediție și introducere de Iordan DATCU*. Editura Saeculum I. O., București
POZSONY Ferenc (A klézsei Lőrinc Györgyné Hodorog Lucától gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta)
1994 *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*. (Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára 2.) Kolozsvár
SÁNDOR CODEX
lásd VOLF György
SEIBERT Jutta (szerk.)
1986 *A Keresztény művészet lexikona*. Corvina, Budapest
TAKÁCS György
1998 *A vétett út legyen meg. Egy csángó tojáshím mítikus kapcsolatairól. Turán, új I. (2) 36–42.*
TAKÁCS György (lejegyezte)
2004 *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák. Magyar Napló. Fókusz Egyesület, Budapest*
VARGA Ignác
1920 *Vépi népszokások, babonák. Ethnographia XXXI. 57–64.*
VOLF György (közzéteszi)
1874 *Régi magyar Codexek. Nyelveléktár II. A. M. T. Akadémia Könyvtárosa Hivatala, Budapest, 206–238.*
WLISLOCKINÉ DÖRFLER Fanni
1895 *Kakas, tyúk és tojás a magyar néphitben. Ethnographia VI. 205–213.*

A dolgozatban szereplő helységnevek

Rövidítésjegyzék:

gycs. – gyimesi csángók

dc. – déli csángók

écs. – északi csángók

szcs. – székelyes csángók

rcs. – román anyanyelvű csángók

Áldomáspataka, gycs. – Aldămaș, com. Făget, jud. Bacău

Bijghir, rcs. – com. Buhociu, jud. Bacău

Bogdánfalva, dc. – Valea Seacă, com. Nicolae Bălcescu

Csik, szcs. – Ciucani, com. Răcăciuni, jud. Bacău

Dioszén, Gyoszény, dc. – Gioseni, com. Târnași, jud. Bacău

Frumósza, szcs. – Frumoasa, com. Balcani, jud. Bacău

Gyepece, gycs. – Pajiștea, com. Palanca, jud. Bacău

Halasfalva, (écs.), rcs. – Hălăucești, com. Hălăucești, jud. Iași

Jugán, écs. – Iugani, com. Mircești, jud. Iași

Kelgyest, écs. – Pildești, com. Cordun, jud. Neam_

Kickófalva, écs. – Tețcani, com. Gherăiești, jud. Neam_

Klézse szcs. – Cleja, com. Cleja, jud. Bacău

Kostelek, gycs. – Coșnea, com. Agăș, jud. Bacău

Külsőrekecsin, szcs. – Fundu Răcăciuni, com. Răcăciuni, jud. Bacău

Lábnnyik, szcs. – Vladnic, com. Parâncea, jud. Bacău

Lészped, szcs. – Lespezi, com. Gârleni, jud. Bacău

Lujzikalagor, szcs. – Luizi-Călugăra, com. Luizi Călugăra, jud. Bacău

Magyarcsügés, gycs. – Căldărești, com. Palanca, jud. Bacău

Magyarfalu, szcs. – Arini, com. Găiceana, jud. Bacău

Pokolpatak, szcs. – Valea Rea, com. Cleja, jud. Bacău

Pusztina, szcs. – Pustiana, com. Pârjol, jud. Bacău

Szabófalva, écs. – Săbăoani, com. Săbăoani jud. Neam_

Szerbek, szcs. – Sârbi,- com. Podu Turcului, jud. Bacău

Trunk, dc. – Galbeni, com. Nicolae Bălcescu, jud. Bacău

Vizánta, szcs. – Vizantea Mănăstirească, jud. Vrancea

1–2. kép. A megtisztító és világok közt mediáló húsvéti tojás. Görög katolikus fatemplom hajója északi falfestményének a díszítménye. Fent: Krisztus holtteste előtt térdeplő angyalok, középen: húsvéti tojások, lent: szentek. Csizér, Szilágy megye. Romulus Vuia Etnográfiai Park, Kolozsvár, 2005. Fotó: Tötszegi Tekla

3. kép. Viaszolvasztás gyertyacsonkokból. Klézse, 2020. Fotó: Bartis Klára

4. kép. Tojásírás. Klézse, 2002.
Fotó: Bartis Klára

5. kép. A tojás piros színének lemaratása
borskeserűvel. Kléze, 2002.

Fotó: Bartis Klára

6. kép. Festetlen tojás korommal beko-
vásztott viasszal, *késícével* írása. Kül-
sőrekecsin, 2002. Fotó: Gazda Klára

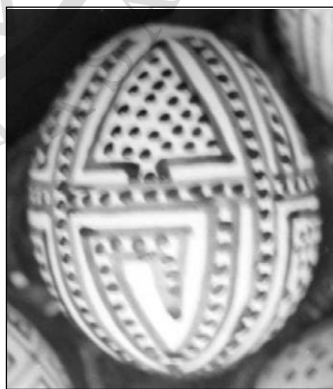

7. kép. Rudimentáris technikájú tojás, *fenyőbogos* és *fenyőágas* mintával. Csík, 2002.
Fotó: Gazda Klára

8. kép. *Csigás* és *fenyőágas* hímű tojások. Pusztina, 2002.

9. kép. *Csobánhorgos-lapátos* hímű tojás. Külsőrekesin, 2002. Fotó: Gazda Klára

10. kép. *Vesztettutas-lapátos* hímű tojás. Külsőrekesin, 2002. Fotó: Gazda Klára

11. kép. Mátkálóra írt tojások. Mintái felülről, balról: *kercses*, ezt Herzsán Máris másfél éves unokájának szánta, *tekerményes*, *récelábas*, *récelábas de a tetejiből lefelé*, *pillangós*, *lúdtalpas*. A fent látszó körvirág *naputánjáró*. Külsőrekeszin, 2002. Fotó: Gazda Klára.

12. kép. Mátkálóra írt tojások *cserceselés* vagy *csiporkötös* és *búzafejes* hímmel. Klézse, 2002. Fotó: Gazda Klára.

13. kép. Mátkálóra írt tojások *récelábas* és *fenyőágas* mintával. Utóbbi abroncsa *lajtorjás*. Külsőrekecsin, 2002. Fotó: Gazda Klára

14. kép. Mátkálóra írt tojások, újabb, *pillangós* és *szekercés* mintával. Klézse, 2002. Fotó: Gazda Klára.

15. kép. Írott tojást elsősorban a kisgyermek kap. Somoska, 2002. Fotó: Chici Alíz

16. kép. Hímes tojással járkáló kisgyermekek mátkáló vasárnap délutánján az utcán. Külsőrekecsin, 2002. Fotó: Gazda Klára.

A húsvéti tojás mint szimbolikus tárgy... 193

17. kép. Mátkálás. Külsőrekecsin, 2002. Fotó: Gazda Klára

18. kép. Tojáscserélés imitálása mátkáláskor. Külsőrekecsin, 2002. Fotó: Gazda Klára.

